MINISTERUL EDUCAȚIEI
ROMÂNIA
UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE" DIN TÂRGU MUREȘ

FACULTATEA DE ȘTIINȚE ȘI LITERE „PETRU MAIOR"

Acta Marisiensis. Philologia
Volume 5, Issue 1/ September 2023
p-ISSN: 2668-9537, e-ISSN: 2668-9596

sciendo

10.2478/amph-2023-0088

LORAND GASPAR OR THE WRITING OF A COMPLEX EXISTENTIAL PATH

***Corina Bozedean*[1]**

[1]*Assoc. Prof., PhD, 'G.E. Palade' University of Medicine, Pharmacy, Science and Technology of Târgu Mureș, Târgu Mureș, Mureș county, 540 142, Romania*

Abstract: *The work of Lorand Gaspar, a contemporary author of French expression, born in Targu-Mures, stands out for a poetic approach to existence, in which the presentation of ideas interferes with body consciousness, culture and nature. The relationships established between them retrace certain poetic, but also ethical and existential principles. The notion of non-belonging is fundamental to Gaspar's poetics. He projected himself as a nomad, subjected to both geographical and spiritual migration, something that became his main source of revitalization and an essential identity component. Besides, poetry remained for Gaspar the only country of belonging, and the road towards it ensured the coherence of the entire journey.*

Keywords: *poetry, existence, relationships, alterity, non-belonging*

Situația scriitorilor în exil a fost de multe ori problematizată, luându-se în considerare fie motivația expatrierii (voluntară sau impusă), fie raportul cu limba de adopție. Plecând de la aceste aspecte, contextualizarea producției literare e absolut necesară, aceasta fiind produsul unui anumit determinism, unde raportul țară/limbă de origine și țară/limbă de adopție e semnificativ.

Născută dintr-un exil prelungit, între diferite țări și spații culturale, opera lui Lorand Gaspar este o căutare neobosită, răbdătoare și lucidă, situată la întâlnirea mai multor limbi, culturi și discipline.

Lorand Gaspar este unul din cei mai importanți poeți de expresie franceză ai secolul al XX-lea. A fost de asemenea traducător și fotograf, pasionat de istorie. Deși născut la Târgu Mureș în 1925, este practic necunoscut în România, după cum remarca Iulian Trocaru, „poate pentru că este poet, poate pentru că este de origine maghiară, poate pentru că meseria lui (practicată până la 70 de ani) a fost medicina (medic chirurg), [...], poate pentru că din 1954 până în 1995 nu a locuit în Europa [...], sau poate toate la un loc"[1].

[1] Iulian Trocaru, „Lorand Gaspar: neunoscutul", *La Punkt. Despre lumea în care trăim,* articol consultat online la data de 2 mai 2023.

S-a născut într-o familie evreiască unde a vorbit trei limbi, maghiara, româna şi germana. Şi-a dorit să devină fizician şi poet, dar a devenit în cele din urmă chirurg şi poet. A început să studieze ştiinţe la Budapesta în 1943, dar a fost chemat curând în război. Când Ungaria a fost ocupată de germani, Gaspar a fost deportat într-un lagăr din sudul Germaniei, de unde a reuşit să evadeze într-o tabără franceză în martie 1945. După ce a stat un an într-un lagăr pentru prizonieri, a ales să rămână în Franţa, iar în mai 1946 s-a instalat la Paris. Ulterior a obţinut cetăţenia franceză şi a studiat medicina la Paris. În 1954 a plecat în Israel ca tânăr doctor, iar între 1954 şi în timp ce era chirurg în Ierihon, Ierusalim şi Betleem, a intrat în contact strâns cu populaţia palestiniană, prin intermediul căreia a ajuns să cunoască mai bine deşertul, care avea să aibă o influenţă atât de durabilă asupra lui, formând cea mai importantă sursă de inspiraţie pentru poezia sa pe o perioadă lungă de timp.

Începând cu 1960, Gaspar a descoperit un alt spaţiu, cel al mării Egee, care va inspira noile sale volume. După „războiul de şase zile" din 1967, dorinţa sa de a se implica în medierea dintre israelieni şi palestinieni nu a fost văzută cu ochi buni de autorităţi, care i-au sugerat să îşi caute un alt post. Din 1970 până la pensionare, a lucrat într-un spital din Tunis. În acest spital a întâlnit-o pe Jaqueline Daoud, şefa clinicii, cu care a împărtăşit pasiunea literară şi care a devenit apoi cea de-a doua soţie a sa. În toată această perioadă a scris, a tradus, a făcut lungi călătorii, în special în deşert, pe care l-a imortalizat în numeroase fotografii. A publicat primul volum de poezie în 1967 şi a obţinut Premiul Apollinaire. A primit ulterior şi alte premii literare, cel mai important fiind premiul Goncourt din 1998.

S-a retras în 1992, dar a menţinut legătura cu spitalul Charles-Nicolle până în 1995. Împreună cu soţia au ales atunci să locuiască între Paris şi Gammarth (lângă Tunis), apoi doar la Paris, unde a murit la 9 octombrie 2019.

Biografia şi personalitatea autorului, în egală măsură chirurg, cercetător, cunoscător al mai multor religii şi filozofii, fotograf (Gaspar afirmă în volumul *Approche de la lumière,* realizat în colaborare cu poetul Andras Visky, că fotografia este o altă latură a percepţiei poetice a lumii), concură la o reînnoire permanentă a practicilor sale scripturale. Biografia sa ar fi putut constitui materia mai multor romane, dar a ales să practice poezia. Dacă opera poetică a lui Gaspar este cea mai cunoscută, trebuie amintit faptul că ea conţine şi eseuri, articole, lucrări istorice şi politice, povestiri din călătorii, pasaje de jurnal.

Pe fondul periplului geografic, noţiunea de non-apartenenţă este fundamentală poeticii sale. Imaginea de nomad şi-a format-o prin prisma migraţiei geografice, însoţită de migraţia spirituală, devenită principala sa sursă de revitalizare şi o componentă identitară esenţială. De altfel, poezia a rămas pentru Gaspar singura patrie de apartenenţă („Certaines œuvres des dernières années me sont comme l'approche d'un pays où j'ai vécu longtemps, vraiment vécu, et dont j'ai perdu le chemin"[2]), iar drumul înspre ea şi în interiorul ei a asigurat coerenţa întregului parcurs.

În ciuda integrării în spaţiile în care a circulat şi a notorietăţii dobândite, Gaspar nu a întrerupt legătura cu Transilvania natală, deşi acest aspect a fost practic omis de mai toată critica[3]. A păstrat legăturile cu partea familiei rămasă la Târgu Mureş, despre care nu se vorbeşte nimic, iar cele câteva elemente legate de spaţiul transilvan ce transpar din opera sa la nivelul imaginarului poetic sunt de asemenea aproape ignorate de critică. În acest sens, semnificativ e faptul că titlul volumului *Derrière le dos de Dieu* (Gallimard, 2010) reprezintă transpunerea în limba franceză a denumirii populare a regiunii unde locuiau bunicii materni, după cum mărturiseşte poetul: „Derrière le dos de Dieu" : nom donné à cette région de la Transylvanie orientale où se situent les rudes villages des hauts plateaux des Carpates dont mes

[2] Lorand Gaspar, *Approche de la parole*, suivi de *Apprentissage*, Paris, Gallimard, 2004, p. 283. Neavând traduceri oficiale pentru pasajele citate în acest articol, am ales să păstrăm varianta originală a textelor în limba franceză.

[3] Originea transilvană a lui Gaspar reprezintă un aspect deosebit de important al evoluţiei sale identitare, pe care ne propunem să-l sondăm şi să-l valorizăm printr-un proiect de cercetare viitor.

grands-parents étaient originaires”[4]. Dacă spațiul natal rămâne o componentă identitară esențială, după cum afirmă Gaston Bachelard („le pays natal est moins une étendue qu’une matière ; c’est un granit ou une terre, un vent ou une sécheresse, une eau ou une lumière. C’est en lui que nous matérialisons nos rêveries; c’est par lui que notre rêve prend sa juste substance”), considerăm că o delimitare cât mai coerentă a reperelor biografice oferă informațiile indispensabile pentru înțelegerea devenirii sale personale şi artistice. De altfel, unele versuri, ce evocă explicit realitatea transilvană (ma mère découpait le pain / nous mettons la soupe sur la table / ces choses au-dehors qui tombent lentement, / le jasmin, la neige, l’enfance,/ goût de piments rouges et de dents heureuses)[5] sunt sugestive pentru întregul raport cu spațiul în acest periplu existențial: entuziasmul de a fi în lume, căutarea constantă a seninătății şi receptarea existenței ca o succesiune de momente definite de relații.

Opera poetică a lui Lorand Gaspar se remarcă prin diversitatea şi complexitatea sa, așa cum putem observa de la primul volum, *Le Quatrième état de la matière*, publicat în 1966, la *Derrière le dos de Dieu,* aparut în 2010, prin menținerea legăturii cultură-natură. Legată în permanență de contextul în care a fost elaborată, opera poetică prezintă mai multe regiuni ale lumii, Palestina, Tunisia, Sahara, insulele Marii Egee (Patmos, în special), Transilvania, în care poetul si-a petrecut copilăria, Franța, dar şi Asia centrală, Yemen-ul sau New York-ul.

Locurile sunt abordate din perspectiva realității fizice, iar scriitura se face sub semnul unei „adhérence intime au lieu”[6]. Raportul cu locul evocat nu este prezentat în sensul unei relații exterioare, ci una profund interioară, care condensează şi reunește peisajul interior al poetului (cf Michel Collot[7]), deci totalitatea ființei şi anotimpurile sale spirituale, după cum putem citi în acest pasaj din *Sol absolu* : „[…] Issu d’un pays de forêts, qu’y avait-il dans ma composition qui pût si immédiatement entrer en résonance avec la vibration de cette terre désolée ? Et chaque fois, au long de ces années, qu’après une absence plus ou moins longue j’y revenais, la perception de ces couleurs pauvres, de ces courbures, de ces tables, de ces failles rythmées, se déployant à la manière d’une fugue, m’inondait, physiquement, de la même joie évidente et indicible”[8]. Locul contribuie astfel la formarea unei individualități, iar textul care îl evocă asigură reapropierea şi fixarea unei componente identitare.

Prin intermediul poeziei, omul reînvață să rămână uimit în fata miracolelor existenței, să aprecieze lumea, Gaspar manifestând un interes constant pentru modurile de expresie sonoră şi vizuală:

„je pense aux truites de mon enfance
remontant en avril le torrent –
la rocheuse clarté d’être là en passant
de sentir parfois une lueur qui bouge
dans ces dessins de nervures fragiles
d’un cerveau, d’une aile de libellule
des dix couches superposées de nos rétines
tout ce que la pensée et la main peuvent tour à tour construire et détruire,
une source de clarté en nous le sait[9]”

Remarcăm în acest poem o serie de legături între elementele mediului şi percepția senzorială a poetului, ce constituie probabil o formă de mitologie personală bazată pe sentimentul totalității. Limbajul senzorial, aproape sinestezic („brèves partitions sonores,

[4] Lorand Gaspar, *Derrière le dos de Dieu*, Paris, Gallimard, 2010, p. 8.
[5] Lorand Gaspar, *Sol Absolu et autres textes*, p. 62.
[6] Lorand Gaspar, *Feuilles d’observation*, Paris, Gallimard, 1986, p. 83.
[7] A se vedea Michel Collot, *La matière-émotion*, Paris, PUF, 1997.
[8] Lorand Gaspar, *Sol absolu et autres textes*, op. cit., p. 14.
[9] Lorand Gaspar, *Derrière le dos de Dieu*, op. cit., p. 56-57.

visuelles et même musculaires qu'imprime en nous l'usage"[10]) facilitează accesul la dimensiunea completă a existenței.

Tot așa cum mediul exercită o influență asupra lui, omul, format în jurul unui vid care se află în interiorul său, este incapabil sa-şi disimuleze sentimentele, pe care corpul le revelă: „Ton corps sait l'exactitude des brins / l'exactitude au-dedans de chaque grain de son qu'allume le mouvement"[11]. Gaspar creează astfel un nou raport cu lumea în care corpul şi senzațiile fizice devin elemente revelatorii. Cunoașterea intelectuală este completată astfel de cea realizată prin prisma corpului. În creația lui Gaspar, poezia şi chirurgia sunt unul şi același lucru. Suferința, pe care Gaspar a întâlnit-o în viața pacienților săi, e combătută prin poezie, aceasta fiind o „force parmi d'autres de notre corps"[12].

Opera lui Gaspar este o poezie a existenţei, deoarece este în permanenţă ancorată în experiența sa concretă : „Avoir conscience de ma vie finie. De l'infinité infinie immanente des mondes. De la relativité de toute connaissance. Le plaisir et le déplaisir parfois de regarder, d'entendre de sentir de penser les choses, humaines et non humaines, l'obscurité et la lumière. Trouver des mots pour essayer de dire. Écrire ce quelque chose qu'on appelle un poème, sachant qu'on ne sait pas ce que c'est[13]. În această existenţă, Gaspar intră în relație cu diverse persoane, locuri, iar toate aceste elemente contribuie la configurarea poeticii sale, expresie a prezenţei în lume. Raportul cu alte persoane, cu spațiul ține astfel de o etică a relaționării, al cărei semn distinctiv este coerența, „le texte poétique est le *texte de la vie*, élargi, travaillé par le rythme des éléments, érodé, fragmentaire par endroits, laissant apparaître des signes plus anciens, trame d'ardeur et de circulation : chacun peut y lire *autre chose* et aussi la *même chose*"[14].

În acest câmp de experimentare a existenței care e poezia, senzația ocupă un loc aparte :

„tiens, tu es là,
et ma voix me fait rire bêtement
elle remue des poissons fossiles au soleil
après trente mille ans de doux chez soi
il faut partir vers la capitale du jour
être vu et s'endormir debout
émaillé et cuit
dans le ventre gonflé
d'huiles odorantes et de bruits"[15].

Imagini precum „les poissons fossiles" indică o identitate a mișcării între exterior şi interior, coincidenţa fluid-static reprezentând dinamica intrinsecă vieții. Dacă poetica lui Gaspar este una a existenţei, ea se articulează, așa cum am putut observa şi în cele câteva versuri citate, între trei poli principali : subiectul, celălalt si mediul.

În aceeași parametri relaționali se înscrie si exercițiul traductiv din mai multe limbi, care echivalează nu doar cu descoperirea celuilalt şi a nuanțelor din respectiva limbă, ci şi a sinelui şi a propriei limbi de scriitură, după cum putem deduce din interviul acordat de Gaspar lui Colette Guedi : „J'ai souvent essayé de dire à quel point le travail de traduction est pour moi un véritable apprentissage et sur plusieurs plans. Rien de tel pour pénétrer le terreau, les racines, l'arborescence, la circulation de la sève, les nourritures, la nature même d'une poésie

[10] Lorand Gaspar, *Feuilles d'observation, op. cit., p. 166.*
[11] Lorand Gaspar, *Feuilles d'observation*, op. cit., p. 182.
[12] *Ibid*., p. 65
[13] Lorand Gaspar, *Derrière le dos de Dieu*, op. cit., p. 55.
[14] Lorand Gaspar, *Approche de la parole*, op. cit., p. 84.
[15] Lorand Gaspar, *Gisements*, Paris, Flammarion, 1968, p. 23.

singulière. En traduisant de la poésie, j'apprends autant et plus sur ma propre langue d'écriture que sur celle du poète traduit"[16].

Întâlnirea cu celălalt echivalează cu explorarea propriului sine. După ce a învățat în copilăria sa cele trei limbi vorbite în Transilvania, franceza încă de la vârsta de șase ani, după ce a învățat engleza şi principalele limbi mediteraneene în timpul anilor petrecuți în insulele grecești, în Orientul apropiat şi în Tunisia, Gaspar a tradus, adesea în colaborare cu Sarah Clair, mulți autori, din diferite limbi : germană (*Élégies de Duino*, *Requiem* şi *Nouveaux poèmes* a lui Rilke), engleză (*Sous l'étoile du chien* şi *Poemele* lui David H. Lawrence), greacă (*Trois poèmes secrets* şi *Journal 1945-1951* a lui Georges Séféris ; *Poemele* lui Constantin Cavafy), italiană (*Spinoza, chemins dans l'« Éthique »* a lui Paolo Cristofolini ; *Terre* a lui Matteo Meschiari), arabă (*Dés* a lui Khaled Najjar ; *Été* şi *Automne. Fin d'année* a lui Hassouna Mosbahi) şi maghiară (*Poeme*, *KZ – Oratorio et autres pièces* , *Même dans l'obscurité* de János Pilinszky ; *Dix-neuf poèmes* a lui Sándor Weöres ; *Que cela* şi *Lignes de fracture* de György Somlyó ; *Poeme* a lui Károly Bari ; *Gravure rupestre* de Mátyás Varga ; *L'ombre de Miquel Barceló* de Ottó Tolnai, sau *Comme un échiquier fermé* a poetului targumuresan Marko Bela).

Practic, traducând numeroși poeți din diferite limbi, Lorand Gaspar își reconfigurează în permanenţă propria poetică, dincolo de constantele universului său artistic, revitalizându-și itinerariul existențial. Traducerea devine astfel mai mult decât un act de apropriere, unul de reîntâlnire cu propriul sine.

De remarcat că legătura lui Gaspar cu Transilvania s-a menținut şi pe filiera traducerilor, care pentru Gaspar sunt adevărate dialoguri poetice. Graţie relațiilor personale şi datorită probabil unei căutări compensatorii a propriului sine creator în limba sa maternă, a ajuns sa îl traducă din maghiară în franceză, așa cum am enumerat mai sus, pe poetul târgumureşan Marko Bela (*Comme un échiquier fermé,* Ibolya Virág, Paris, 2001). Această traducere, şi implicit asimilarea stilului autorului, reprezintă reapropriera unei identități lingvistice şi reintegrarea unei sensibilități ancorate teritorial.

În ciuda experiențelor multiple şi a notorietății internaționale, Lorand Gaspar rămâne, așa cum am semnalat încă de la începutul acestui articol, aproape necunoscut în România (a fost tradus de poeta târgumureșeană Marta Iszak - *Egeea, Iudeea,* Clusium, Cluj-Napoca, 1993; Anca Măniuţiu - *Foi de observaţie*, Koinoia 2005 și Dominique Ilea – câteva *Neuropoeme* publicate într-o revistă literară[17]), astfel că o traducere integrală a operei sale şi o amplă diseminare a acesteia se impune. Ceea ce ne propunem să realizăm într-un proiect de cercetare ulterior.

BIBLIOGRAPHY

GASPAR, Lorand, *Derrière le dos de Dieu*, Paris, Gallimard, 2010

GASPAR, Lorand, *Sol absolu et autres textes*, Paris, Gallimard, [1982] 2006

GASPAR, Lorand, *Approche de la parole*, suivi de *Apprentissage*, Paris, Gallimard, 2004.

GASPAR, Lorand, *La Maison près de la mer*, Lausanne, Pierre-Alain Pingoud éditeur, 1992.

GASPAR, Lorand, *Égée, Judée*, Gallimard, 1993.

GASPAR, Lorand, *Feuilles d'observation*. Gallimard, collection « Blanche », 1986

ABDELADHIM, Maha Ben, „Visages et paysages chez Lorand Gaspar:Traits poétiques d'une errance*", Nouvelles Études Francophones*, vol. 22, no. 1, 2007, pp. 128-139.

[16] Lorand Gaspar, Entretien avec Colette Guedj, *Lorand Gaspar*, *Nu(e)*, nº 17/2002, Daniel Lançon éd.

[17] https://www.litero-mania.com/neuropoeme-de-lorand-gaspar/, consultat la 01.05. 2023.

FIOL, Maxime Del, *Approches de l'Immanence*, Paris, Hermann, 2013.
TROCARU, Iulian, *Lorand Gaspar : necunoscutul* https://www.lapunkt.ro/2017/05/lorand-gaspar-necunoscutul/